

10 Αρχαιοελληνικό-Γεωργιανό Λεξικό Χρωματικών Όρων

Ειρήνη Ντάρτσια

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ένα από τα προβλήματα που ανέκυψαν κατά τη μελέτη του ελληνικού χρωματικού συστήματος είναι η χρωματική ορολογία. Ήδη από τα κείμενα της Μυκηναϊκής Περιόδου και τη χρωματική ορολογία που αυτά περιέχουν, οι μελετητές υποθέτουν πως οι αρχαίοι Έλληνες, αντίθετα με τους σύγχρονους ανθρώπους, δεν ενδιαφέρονταν για την πλευρά των χρωματικών διαβαθμίσεων (των αποχρώσεων), αλλά για τη χρωματική ποιότητα – τη φωτεινότητα, την ποιότητα της λάμψης και την ένταση.

Ομολογουμένως, λόγω της “παράξενης” χρωματικής αντίληψης των αρχαίων Ελλήνων, η αντίστοιχη ορολογία είναι ομοίως ασαφής και δυσνόητη. Άσχετα αν συμμεριζόμαστε τις θεωρίες για την υπανάπτυξη ή “ελαττωματικότητα” της όρασης των Ελλήνων, πρέπει να παραδεχτούμε ότι οι χρωματικοί όροι των αρχαίων Ελλήνων, τουλάχιστον για τις σύγχρονες αντιλήψεις, είναι αρκετά διαφορετικοί και γεννούν διαφορετικές ερμηνείες. Γι αυτό οι σύγχρονοι αναγνώστες, και ειδικά οι μελετητές, συναντούν ένα ευρύ φάσμα προβλημάτων.

Αυτά ακριβώς τα προβλήματα υποχρέωσαν τον P. G. Maxwell-Stuart να ξεκινήσει μια σειρά από τόμους, τον καθένα τους αφιερωμένο σε έναν και μόνο χρωματικό όρο και προορισμένο να εξετάσει και διερευνήσει τον όρο αυτό σε όλη του την έκταση. Ως τώρα, εκδόθηκαν δύο τέτοιοι τόμοι, αφιερωμένοι στο *γλαυκό* και *χαροπό* αντίστοιχα.

Για να προσδιορίσει κανείς πλήρως το νόημα των αρχαίων ελληνικών χρωματικών όρων, θα πρέπει ο καθένας τους να γίνει αντικείμενο παρόμοιας έρευνας. Ένα τέτοιο έργο απαιτεί προσπάθειες ενός μεγάλου αριθμού ερευνητών και σίγουρα θα χρειαστεί ιδιαίτερα η συνεργασία λογοτεχνικών κριτικών, μεταφραστών και γλωσσολόγων στον τομέα τους.

Πάντως, εν τω μεταξύ, δηλαδή μέχρι ο κάθε χρωματικός όρος να μελετηθεί σε μονογραφία, χρειάστηκε να ακολουθήσω μια ας πούμε μέση οδό ώστε να αντιμετωπίσω το αντικείμενο. Δημιούργησα η ίδια τη μέθοδο και την κατεύθυνα προς την ολοκλήρωση ενός αρκετά περίπλοκου έργου – την επίλυση του προβλήματος της χρωματικής ορολογίας. Χρειάστηκε να αναλύσω ένα ογκώδες κομμάτι του αρχαίου ελληνικού λεξιλογίου και να συλλέξω τους όρους που άμεσα ή έμμεσα αναφέρονται στο χρώμα. Χρησιμοποίησα το Αρχαιοελληνικό – Αγγλικό Λεξικό των Liddell H. G.-Scott R. κλπ., την Αρχαιοελληνική – Νέοελληνική εκδοχή του και το Αρχαιοελληνικό – Ρωσικό Λεξικό. Το λεξικό που συντάξα, δηλαδή το Αρχαιοελληνικό – Γεωργιανό Λεξικό Χρωματικών Όρων, έχει περίπου 1 440 ελληνικούς χρωματικούς όρους.

Ancient Greek-Georgian Dictionary of Colour Terms

Irine Darchia

ABSTRACT

One of the problems raised upon studying Greek colour system is colour terminology. According to the texts of as early as the Mycenaean period and the colour terminology they include, scholars presume

that ancient Greeks, unlike contemporary people, were interested not in colour range aspects (colour shades), but in colour quality – brightness, the quality of shining and intensity.

Admittedly, because of the ancient Greeks' "strange" colour perception, corresponding terminology is likewise vague and difficult to understand. No matter whether we share the theories on the underdevelopment or "deficiency" of the Greek eyesight, we have to admit that ancient Greek colour terms, at least from the modern perspective, are quite ambiguous and motivate different interpretations. Therefore, modern readers and especially scholars come across a wide range of problems.

These very problems compelled P. G. Maxwell-Stuart to initiate a series of volumes, each devoted to a single colour term and intended to consider and investigate the latter to its very depths. So far, there are two such volumes, devoted to *γλαυκός* and *χαροπός* respectively.

In order to determine meanings of ancient Greek colour terms ultimately, each of them should be subjected to such an investigation. The task requires efforts of quite a number of researchers, and is certain to acquire particular relevance among literary critics, translators and linguists.

However, in the meantime, i. e. before each colour term is studied monographically, I had to apply a so-called medium method in order to challenge the objective. I myself worked out the method and directed it to the accomplishment of quite a complex task – solution of colour terminology problem. I had to analyze a sizable part of ancient Greek vocabulary and collect the terms that either directly or indirectly refer to colour. I used *A Greek-English Lexicon* by Liddell H. G.-Scott R., etc., its Ancient Greek-Modern Greek version and *Ancient Greek-Russian Dictionary*. The outcome exceeded all expectation: as a result of the study, over 1 440 ancient Greek color terms were traced – both simple and composite.

Υπάρχει η πεποίθηση ότι οι αρχαίοι Έλληνες έβλεπαν τα πράγματα όχι με τον τρόπο που τα βλέπουν οι σύγχρονοι άνθρωποι, αλλά διαφορετικά. Παρόμοιες ιδέες έχουν διατυπωθεί όχι μόνο για τους αρχαίους Έλληνες, αλλά και για άλλους λαούς με αρχαίους πολιτισμούς. Για παράδειγμα, αν οι Έλληνες δεν μπορούσαν να ξεχωρίσουν το μπλε από το κίτρινο, οι Ρωμαίοι μπέρδευαν το μπλε με το πράσινο, ενώ οι Αιγύπτιοι χρησιμοποιούσαν το μπλε στη ζωγραφική τους, παρόλο που δεν είχαν έναν αντίστοιχο χρωματικό όρο [6. 469, 22. 31-35, 2. 142 ff].

Είναι επίσης γνωστό ότι οι Αιγύπτιοι είχαν μόνο αφηρημένους όρους που να δηλώνουν το μαύρο, το λευκό, το κόκκινο και το πράσινο, ενώ Αιγυπτιακά ευρήματα μαρτυρούν τη χρήση διαφόρων αποχρώσεων του κόκκινου, του μπλε, του κίτρινου, του καφέ, του γκρι, ακόμα και του ροζ [1. 282-297]. Και κάτι που δημιουργεί ακόμα μεγαλύτερη σύγχυση: αναφέρονταν με ειδικούς όρους στις κίτρινες και μπλε βαφές, ενώ δεν είχαν λεξιλογικούς όρους που να δηλώνουν τα αντίστοιχα χρώματα [22. 228].

Αυτός που θα πρέπει να «κατηγορηθεί» για την υπόθεση ότι οι αρχαίοι Έλληνες δεν έβλεπαν τα πράγματα με τον ίδιο τρόπο όπως οι σύγχρονοι άνθρωποι, είναι ο Goethe, ο οποίος αφιέρωσε μια ειδική εργασία στην αντίληψη των χρωμάτων από τους Αρχαίους Έλληνες και την αντίστοιχη ορολογία (1810), θέτοντας έτσι ένα θεμέλιο για τις σχετικές μελέτες [10, 11].

Από τότε, ένας μεγάλος αριθμός από άρθρα, πραγματείες και μονογραφίες έχουν αφιερωθεί στη μελέτη των αρχαίων χρωματικών συμβολισμών σε πολλές χώρες παγκοσμίως. Ο διαφορετικός τρόπος με τον οποίο οι Έλληνες αντιλαμβάνονταν τα χρώματα αποδιδόταν είτε στο δαλτωνισμό τους, είτε στην υπανάπτυξη ή την «ελαττωματικότητα» της Ελληνικής όρασης, σύμφωνα με τις θεωρίες του Δαρβίνου.

Κατά τη γνώμη μου, η θεωρία του δαλτωνισμού των αρχαίων Ελλήνων απορρίφθηκε πειστικά από τον P. G. Maxwell-Stuart και τον U. Eco. Σε ό,τι αφορά την άποψη για την εξέλιξη της όρασης που βασίζεται στη θεωρία του Δαρβίνου, ο σκεπτικισμός μου πηγάζει από την Προελληνική και την Ελληνική αρχιτεκτονική, τη ζωγραφική (εννοώ κυρίως τις τοιχογραφίες) και τα κεραμικά που βρέθηκαν στην ελληνική επικράτεια. Έχουν τέτοιο χρωματικό πλούτο και ποικιλία, που επισημαίνουν ξεκάθαρα την συνήθεια της χρήσης ενός μεγάλου φάσματος χρωμάτων στην τέχνη. Ούτως ή άλλως, καθώς το ζήτημα είναι πολύ συγκεκριμένο και ανήκει αυστηρά στη σφαίρα της ιστορίας της τέχνης, θα προτιμούσα να απέχω από περαιτέρω κατηγορηματικές δηλώσεις και διαφωνίες. Πόσο μάλλον όταν οι σύγχρονες επιστήμες και οι ανθρωπιστικές σπουδές δεν έχουν καταλήξει σε οριστικά συμπεράσματα. Ομολογουμένως, οι πιο πρόσφατες ψηφιακές τεχνολογίες επιτρέπουν τη διερεύνηση των χρωματικών στρώσεων, οι οποίες μέχρι τώρα θεωρούνταν άχρηστες για τις μελέτες και την άντληση ακαδημαϊκών συμπερασμάτων.¹

Στην παρούσα χρονική στιγμή, οι θεωρίες για τη χρωματική αντίληψη των Ελλήνων που βασίζονταν στο δαλτωνισμό και τις θεωρίες του Δαρβίνου έχουν απορριφθεί· παρ' όλα αυτά, η χρωματική αντίληψη των αρχαίων εξακολουθεί να γεννά έναν αριθμό από ενδιαφέροντα ερωτήματα.

Οι χρωματικοί όροι παραμένουν ανάμεσα στα ουσιώδη ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν όταν κανείς μελετά τα αρχαία Ελληνικά χρωματικά σύμβολα, και τώρα θα επικεντρωθώ σε ορισμένες επιστημονικές υποθέσεις σχετικές με το φαινόμενο.

¹ Σχεδιάζεται η χρήση ψηφιακών τεχνολογιών για την αποκατάσταση ολόκληρου του πλαστικού διάκοσμου του Παρθενώνα με τον κατάλληλο χρωματισμό. Κατά συνέπεια, θα αποκτήσουμε την αρχική εικόνα αυτού του κλασσικού αριστουργήματος, που, αν και εικονική, θα είναι παρ' όλα αυτά πολύ χρήσιμη για τις σχετικές μελέτες.

Έχοντας λάβει υπ' όψιν κείμενα που χρονολογούνται από τη Μυκηναϊκή ακόμα περίοδο και τους χρωματικούς όρους που συναντώνται σε αυτά, οι μελετητές υποθέτουν πως οι αρχαίοι Έλληνες, αντίθετα με τους σύγχρονους ανθρώπους, ενδιαφέρονταν όχι για την πλευρά του χρωματικού φάσματος (τις αποχρώσεις δηλαδή), αλλά για την ποιότητα των χρωμάτων – τη φωτεινότητα, την ποιότητα της λάμψης και την ένταση.

Για παράδειγμα, σε διαφορετικές περιστάσεις το επίθετο *ξανθός* θα μπορούσε να αναφέρεται είτε στο χρυσαφί, είτε στο κόκκινο, είτε ακόμα και στο πράσινο. Το πορφυρό μπορούσε να είναι ιώδες, κόκκινο, πράσινο ή κίτρινο, καθώς το κριτήριο για την αναγνώρισή του δεν ήταν τίποτε άλλο παρά η ένταση του φωτός. Οι Μυκηναίοι είχαν 150 όρους που υποδήλωναν το χρώμα και τους ομαδοποιούσαν σε δύο βασικές κατηγορίες – φωτεινά, λαμπερά, και μουντά, ξεθωριασμένα, άτονα, «νεκρά» [7. 69-72, 8. 5-22].

Ο Goethe πίστευε ότι οι χρωματικοί όροι των αρχαίων Ελλήνων δεν ήταν καθορισμένοι οριστικά και επακριβώς· ήταν ασταθείς και μεταβλητοί ακόμα κι όταν αναφέρονταν στο ίδιο χρώμα [10. 36-7, 11. 7-42, 39-42].

Ακολουθώντας τη θεωρία του Goethe, σαράντα οκτώ χρόνια μετά τη δημοσίευση του έργου του, ένας Άγγλος μελετητής, ο W. E. Gladstone, δήλωσε καθώς μελετούσε τα αρχαία χρωματικά σύμβολα, πως στην Ομηρική ποίηση, η ίδια λέξη χρησιμοποιούνταν όχι μόνο αναφερόμενη σε διαφορετικές αποχρώσεις του ίδιου χρώματος, αλλά και για διαφορετικά χρώματα [9. 458, 12. 1970].

Το 1867, αναφερόμενος στις θεωρίες του Goethe, του Gladstone και του Δαρβίνου, ο A. Geiger παρουσίασε στην Ακαδημία Φυσικών Επιστημών της Φρανκφούρτης μια εργασία πάνω στην αντίληψη των χρωμάτων στην αρχαιότητα· αναλύοντας λογοτεχνικό υλικό, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι αρχαίοι Έλληνες δεν χρησιμοποιούσαν όρους που να αναφέρονται στο μπλε και το πράσινο, ενώ οι όροι που αργότερα απέκτησαν την έννοια του «μπλέ» χρησιμοποιούνταν αρχικά για να υποδηλώσουν το «μαύρο».

Σύμφωνα με την εργασία του A. Marty πάνω στο *Ζήτημα της Ιστορικής Εξέλιξης της Αντίληψης των Χρωμάτων* (Die Frage nach der geschichtlichen Entwicklung des Farbensinnes) που δημοσιεύτηκε στη Βιέννη το 1879, η εξέλιξη των χρωματικών όρων επηρεάστηκε από την έλλειψη της ανάγκης για σύνθεση και χρήση τεχνητών χρωμάτων στην αρχαία Ελλάδα.

Σε μια εργασία πάνω στο *Ελληνικό Σύστημα Αντίληψης των Χρωμάτων* (Das Farbenempfindungssystem der Hellenen), που δημοσιεύτηκε το 1904 στη Λειψία, ο W. Schultz αναφέρθηκε στις εργασίες των θεωρητικών του χρώματος και των λεξικογράφων που

παρουσίαζαν τους χρωματικούς όρους και προσπάθησε να εντοπίσει την ακριβή διαβάθμιση που περιείχε το κάθε λεξικογραφικό λήμμα (θα πρέπει όμως να γίνει παραδεκτό ότι η ερμηνεία του για τους χρωματικούς όρους είναι ήδη παρωχημένη και μη χρησιμοποιήσιμη).

Το άρθρο του M. Platnauer πάνω στη χρωματική αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων που δημοσιεύτηκε το 1921, βεβαιώνει πως η χρωματική ορολογία των αρχαίων Ελλήνων είναι εμφανώς ανεπαρκής σε σύγκριση με το σύγχρονο σύστημα όρων [20].

Στη διατριβή της *Το Χρώμα στον Όμηρο και την Αρχαία Τέχνη* που δημοσιεύτηκε το 1927, η F. E. Wallace προσπάθησε να μελετήσει τους χρωματικούς όρους που εμφανίζονται στα Ομηρικά έπη, να εντοπίσει τις διαβαθμίσεις τους και να τις αντιπαραθέσει με τα σωζόμενα έργα της αρχαίας τέχνης.

Η πραγματεία της A. Kober πάνω στη *Χρήση των Χρωματικών Όρων από τους Έλληνες Ποιητές, Συμπεριλαμβανομένων Όλων των Ποιητών από τον Όμηρο μέχρι το 146 π. Χ. Εκτός των Επιγραμματοποιών* δημοσιεύτηκε το 1933. Όπως και η F. E. Wallace, η A. E. Kober επιχείρησε να καθορίσει την ακριβή διαβάθμιση των χρωματικών όρων έτσι ώστε να αποδείξει πως η αντίληψη των χρωμάτων στην ουσία δεν αποτελούσε «πρόβλημα» στην αρχαιότητα [14. 189-191]. Κατά τη γνώμη των σύγχρονων μελετητών, η θεωρία της Kober είχε σφάλματα, καθώς εξετάζε μια υπερβολικά μεγάλη χρονική περίοδο, και παρέλειψε να καταγράψει τη δημιουργία των λέξεων και τις διαφοροποιήσεις της σημασίας τους μέσα από τους αιώνες.

Στην ανέκδοτη διατριβή του πάνω στα *Επίθετα για το Φως και το Χρώμα στην Ελληνική Λυρική Ποίηση από τον Αλκμάννα ως τον Βακχυλίδη* που υποστηρίχτηκε το 1952, ο R. A. Cole προσπάθησε να αποκαλύψει τις διαφορετικές διαστάσεις του χρώματος, π. χ. τη διαβάθμιση των χρωματικών όρων στον Όμηρο, τον Ησίοδο και τα Κυκλικά Έπη, καθώς και στους προ-Πινδαρικούς λυρικούς ποιητές, τον Αισχύλο και το Βακχυλίδη. Παρόμοια με την A. E. Kober, κι ο R. A. Cole παρέλειψε τις έννοιες των χρωματικών όρων εκεί όπου δεν σχετίζονταν με το χρώμα.

Το ζήτημα επανήλθε το 1958, όταν ο R. D'Avino δημοσίευσε ένα άρθρο πάνω στη Θεώρηση του Χρώματος στην Ελληνική Ορολογία (*La Visione del Colore nella Terminologia Greca*), στο οποίο ο μελετητής εξετάζει τη χρήση των όρων *αργός*, *πορφύρεος*, *πολίος*, *ξανθός*, *χλωρός* σε σχέση με την ετυμολογία τους.

Η εργασία του G. Reiter πάνω στις *Ελληνικές Ονομασίες για τα Λευκά, τα Γκριζα και τα Καφέ Χρώματα* (*Die Griechischen Bezeichnungen der Farben Weiss, Grau und Braun*) δημοσιεύτηκε το 1962. Αντίθετα με τους A. E. Kober, F. E. Wallace και R. A. Cole, ο Reiter

εξέτασε και τον πεζό λόγο και την ποίηση, κι ακόμα και μερικούς μετακλασικούς όρους. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο G. Reiter πίστευε ότι λέξεις όπως *μαλός*, *αλφός*, *ελεφάντινος*, *αφυώδης*, *γυμοειδής* αναφέρονταν επίσης στο λευκό χρώμα. Ο G. Reiter είναι ακόμη ο συγγραφέας ενός άρθρου πάνω στους σύνθετους χρωματικούς όρους, που είναι μια από τις πιο σημαντικές πλευρές του αρχαιοελληνικού χρωματικού συστήματος [21. 41-246].

Το 1968, ο H. Osborne δημοσίευσε ένα άρθρο πάνω στις *Χρωματικές Έννοιες των Αρχαίων Ελλήνων* (Colour Concepts of the Ancient Greeks), όπου δήλωνε πως με την εξαίρεση των χρωμάτων της ομάδας του ιώδους και του πορφυρού, οι Έλληνες δεν ήταν ιδιαίτερα λεπτομερείς σε ό,τι αφορά τις χρωματικές διαβαθμίσεις, πως το αντίστοιχο Ελληνικό λεξιλόγιο ήταν ανεπαρκές, και πως οι όροι συχνά χρησιμοποιούνταν ως συνώνυμα και διαφοροποιούνταν μεταξύ τους όχι σε σχέση με τις χρωματικές διαβαθμίσεις, αλλά σε σχέση με τη λάμψη και την ένταση [19. 69-283].

Σε ό,τι αφορά τις σχετικά πιο σύγχρονες ερμηνείες της αντίληψης των χρωμάτων στην αρχαία Ελλάδα, ιδιαίτερα αξιοσημείωτη είναι της E. Irwin, *Χρωματικοί Όροι στην Ελληνική Ποίηση* (Colour Terms in Greek Poetry), όπου εκτός από μια λεπτομερή και θεμελιωμένη σύνοψη της ιστορίας του ζητήματος, η συγγραφέας προσφέρει επίσης ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις για την αντίθεση μεταξύ φωτός και σκοταδιού, και των όρων *χλωρός* και *κυανός* [13].

Είτε δεχόμαστε είτε όχι τις υποθέσεις περί της υπανάπτυκτης ή «ελαττωματικής» όρασης των αρχαίων Ελλήνων, θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι οι αρχαιοελληνικοί χρωματικοί όροι, τουλάχιστον από την οπτική γωνία της σύγχρονης γνώσης, είναι αρκετά διαφορετικοί και αφήνουν χώρο για ποικίλλες ερμηνείες. Έτσι, ένας σύγχρονος αναγνώστης, και ειδικά ένας ερευνητής, αντιμετωπίζει έναν μεγάλο αριθμό εμποδίων.

Έμφαση θα πρέπει να δοθεί στο γεγονός ότι τα εσφαλμένα συμπεράσματα στα οποία κατέληξαν οι μελετητές για πολλά χρόνια, μπορούν πολύ συχνά να αποδοθούν στην παρερμηνεία των χρωματικών όρων των αρχαίων Ελλήνων· τα συμπεράσματα, που γενικεύτηκαν για πολλούς αιώνες, βασίστηκαν στην ανάλυση όρων που χρησιμοποιήθηκαν μόνο από τον Όμηρο, κι από κανένα άλλο συγγραφέα.

Προφανώς, είναι αυτά ακριβώς τα προβλήματα που υποχρέωσαν τον P. G. Maxwell-Stuart να ξεκινήσει μια σειρά από τόμους, που ο καθένας τους είναι αφιερωμένος στην εις βάθος μελέτη ενός χρωματικού όρου. Δύο τέτοιοι τόμοι που έχουν εκδοθεί ως τώρα, είναι αφιερωμένοι στους όρους *γλαυκός* και *χαροπός* [17, 18].

Ο P. G. Maxwell-Stuart μελέτησε όλες τις χρήσεις αυτών των δύο όρων τόσο στον πεζό λόγο όσο και στην ποίηση, και παρουσίασε ένα ευρύ φάσμα εννοιών, λαμβάνοντας υπόψη τα συμφραζόμενά τους.

Πιστεύω πως για να προσδιορίσει κανείς πλήρως το νόημα των αρχαίων ελληνικών χρωματικών όρων, θα πρέπει ο καθένας τους να γίνει αντικείμενο παρόμοιας έρευνας. Ένα τέτοιο έργο απαιτεί προσπάθειες ενός μεγάλου αριθμού ερευνητών, παραμένει ένα προκλητικό εγχείρημα για το μέλλον και σίγουρα θα χρειαστεί ιδιαίτερα η συνεργασία λογοτεχνικών κριτικών, μεταφραστών και γλωσσολόγων στον τομέα τους.

Πάντως, εν τω μεταξύ, δηλαδή μέχρι ο κάθε χρωματικός όρος να μελετηθεί σε μονογραφία, χρειάστηκε να ακολουθήσω μια ας πούμε μέση οδό ώστε να αντιμετωπίσω το αντικείμενο. Δημιούργησα η ίδια τη μέθοδο και την κατεύθυνα προς την ολοκλήρωση ενός αρκετά περίπλοκου έργου – την επίλυση του προβλήματος της χρωματικής ορολογίας. Χρειάστηκε να αναλύσω ένα ογκώδες κομμάτι του αρχαίου ελληνικού λεξιλογίου και να συλλέξω τους όρους που άμεσα ή έμμεσα αναφέρονται στο χρώμα. Δυστυχώς, όλες οι προαναφερθείσες έρευνες των μελετητών που ασχολήθηκαν με το αρχαιοελληνικό χρωματικό λεξιλόγιο προσφέρουν ελλιπείς λίστες των σχετικών όρων.

Όταν προσπάθησα να εντοπίσω και να συγκεντρώσω τους χρωματικούς όρους των αρχαίων Ελληνικών, χρησιμοποίησα το πασίγνωστο Αρχαιοελληνικό – Αγγλικό Λεξικό Liddle-Scott, παγκοσμίως αναγνωρισμένο ως το καλύτερο του είδους του, καθώς και την Αρχαιοελληνική – Νεοελληνική εκδοχή του και το Αρχαιοελληνικό – Ρωσικό Λεξικό [5, 15, 16]. Η έκβαση υπερέβαινε κάθε προσδοκία: ως αποτέλεσμα της μελέτης, περισσότεροι από 1440 αρχαιοελληνικοί χρωματικοί όροι εντοπίστηκαν – απλοί και σύνθετοι. Τους αντιστοίχισα στους σχετικούς Γεωργιανούς όρους και τους συγκέντρωσα σε ένα Αρχαιοελληνικό – Γεωργιανό Λεξικό Χρωματικών Όρων. Το έργο εκδόθηκε το 2004 από τις εκδόσεις Λόγος του Ινστιτούτου Κλασικών, Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών του Κρατικού Πανεπιστημίου της Τιφλίδας «Ivane Javakhisvili» [3]. Το ίδιο λεξικό περιλαμβανόταν στη μονογραφία μου με θέμα *Το Φαινόμενο του Χρώματος στην Ελληνική Τραγωδία* [4].

Αυτό ακριβώς το λεξικογραφικό απόθεμα διευκόλυνε την αποκάλυψη και την ανάλυση της κάθε σωζόμενης περίπτωσης χρήσης χρωματικού λεξιλογίου στις αρχαίες Ελληνικές τραγωδίες, πράγμα που με τη σειρά του μου επέτρεψε να αναγνωρίσω τη λειτουργία του μέσα στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης τραγωδίας, καθώς και μέσα στο έργο του κάθε τραγικού ποιητή και στο σύνολο της αρχαίας Ελληνικής τραγωδίας.

Καθώς μελετούσε καλύτερα τις προαναφερθείσες εργασίες μου – το λεξικό και τη μονογραφία – σε μια Γεωργιανή ειδική, τη Manana Kvachantiradze, προέκυψε το ερώτημα αν θα ήταν λογικό να απομονωθούν ως ξεχωριστή κατηγορία οι όροι εκείνοι που κατονομάζουν αντικείμενα και γεγονότα με το δικό τους, φυσικό χρώμα.

Στο αρχικό στάδιο της έρευνάς μου, καθώς συγκέντρωνα τους χρωματικούς όρους για το λεξικό, εφάρμοσα αυτή ακριβώς τη μέθοδο, και ο αριθμός των όρων έφτασε τους 1800. Θα ήθελα να αναφέρω τα ακόλουθα παραδείγματα: φλεγόμενος, χιονισμένος, καλυμμένος από φύλλωμα, νεφελώδης κλπ. Καθώς ο εντοπισμός και η ανάλυση κάθε παρόμοιου όρου που βρίσκεται σε όλες τις τραγωδίες ήταν φυσικά εκτός των δυνατοτήτων μου, αποφάσισα να περιοριστώ μόνο στο χρωματικό λεξιλόγιο, και να κάνω εξαίρεση μόνο για τους όρους που σχετίζονται με το χρυσό και το ασημί, λόγω της ειδικής λειτουργίας αυτών των δύο μετάλλων, δύο θεϊκών στοιχείων, των απαρχών του ηλίου και της σελήνης. Μόνο αν ένα αντικείμενο είναι είτε χρυσό είτε ασημένιο, θεωρώ τον όρο που το σημαίνει ως φέροντα έμμεση αναφορά στο χρώμα.

Ο απλός εντοπισμός των όρων δεν αποδείχτηκε επαρκής για την αντιμετώπιση του προβλήματος που σχετίζεται με το αρχαίο Ελληνικό χρωματικό λεξιλόγιο. Στην πραγματικότητα, όπως ήταν ήδη παραδεκτό και τους προηγούμενους αιώνες, ο ίδιος όρος έχει πολλές φορές περισσότερες από μία σημασίες² π.χ. η σημασιολογία μιας και μόνο λέξης μπορεί να εννοεί όχι μόνο διαφορετικές αποχρώσεις του ίδιου χρώματος, αλλά κι ένα ολόκληρο φάσμα χρωμάτων.² Αυτό μπορεί να μας υποχρεώσει να θεωρήσουμε πως οι αρχαίοι Έλληνες έβλεπαν και διέκριναν όχι μόνο τα χρώματα, αλλά και τις αποχρώσεις τους³ πάντως, μια παρόμοια θεωρία δεν μπορεί να γίνει άνευ όρων αποδεκτή, καθώς οι απόψεις μας για τη σημασιολογία ορισμένων χρωμάτων μπορεί να είναι ελλιπείς.³

² Αντιμετωπίζουμε το ίδιο πρόβλημα ορολογίας στα Λατινικά, πράγμα που επισημάνθηκε από πολύ νωρίς, ήδη από τον Aulus Gellius στις *Αττικές Νύχτες* (βιβλίο 2, κεφάλαιο 26) [6. 468-483].

³ Όταν μελετούσα τις λειτουργίες των χρωμάτων στην αρχαία τραγωδία, προσπάθησα να εκμεταλλευτώ τις κατά προσέγγιση σημασίες ορισμένων χρωματικών όρων, και να βρω λιγότερο κατηγορηματικά και περισσότερο περιεκτικά Γεωργιανά αντίστοιχα που να αναφέρονται σε ένα φάσμα χρωμάτων και να έχουν σχετικά ευρύτερη σημασιολογία.

Είναι πιθανό ότι η κατανόησή μας για την αντιστοιχία μεταξύ ενός συγκεκριμένου χρώματος κι ενός χρωματικού όρου διαφέρει από αυτή των αρχαίων Ελλήνων. Ούτως ή άλλως, αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία στην εργασία μου δεν είναι η ακριβής αντιστοιχισή ανάμεσα στον εξεταζόμενο χρωματικό όρο και την αρχαία Ελληνική σημασία και χρήση του, αλλά τη λειτουργία του. Για παράδειγμα, μεταφράζουμε τον όρο *γλαυκός* ως θαλασσί, πράσινο, ή πρασινομπλέ, ενώ σύμφωνα με τον Πλάτωνα, *γλαυκός* είναι το χρώμα που προκύπτει από την ανάμειξη μελανού μπλε με λευκό, πράγμα που δίνει ανοιχτό γκρι (ή, σύμφωνα με μια άλλη ερμηνεία, παριστάνει την ανάμειξη του λευκού και του μπλε, ή του θαλασσί). Ο Ευρυπίδης χρησιμοποιεί το *γλαυκός* ως επίθετο, στη μια περίπτωση για μια ελιά, και στην άλλη για τα μάτια της Αθηνάς. Αν και μπορούμε να αναφερθούμε στο ανοιχτό γκρι / θαλασσί του Πλάτωνα ως πράσινο – θαλασσί, αυτό δεν θα μας εμποδίσει να

Η αναληφθείσα μελέτη μας επιτρέπει να εξάγουμε τα ακόλουθα συμπεράσματα:

- α. Έχει συγκεντρωθεί μια λίστα με τους αρχαιοελληνικούς χρωματικούς όρους που περιλαμβάνει 1440 λήμματα. Η περαιτέρω ανάπτυξη και βελτίωση αυτής της λίστας είναι ένα έργο για το μέλλον. Θα δεχόμουν ευχαρίστως κάθε σχετική γνώμη, παρατήρηση ή πρόταση.
- β. Από όσο ξέρω, το Αρχαιοελληνικό – Γεωργιανό Λεξικό Χρωματικών Όρων είναι το μοναδικό στο είδος του· δεν υπάρχει αντίστοιχη εργασία σε άλλες γλώσσες. Γι αυτό και θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως πρότυπο για την ανάπτυξη παρόμοιων λεξικών σε άλλες γλώσσες.
- γ. Είναι σχεδόν απίστευτο το ένα έθνος που διαθέτει τουλάχιστον 1440 χρωματικούς όρους να πάσχει από δαλτωνισμό.
- δ. Η χρωματική ορολογία των αρχαίων Ελλήνων δεν ήταν τέλεια (καθώς ο ίδιος όρος μπορούσε να αναφέρεται σε διαφορετικά χρώματα μέσα στην ίδια περίοδο), αλλά οι όροι ήταν σίγουρα πολυάριθμοι και ποικίλοι.
- ε. Το Λεξικό των Αρχαιοελληνικών Χρωματικών Όρων θα διευκολύνει την μελέτη των χρωματικών συμβολισμών στην αρχαιότητα γενικά, και στην αρχαία Ελληνική γραμματεία ειδικότερα, πράγμα ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς το χρώμα δεν είναι απλά ένα φυσικό και χημικό, οργανικό και γλωσσολογικό φαινόμενο, αλλά και συγχρόνως ένα πολιτισμικό φαινόμενο γενικότερα.
- στ. Το Λεξικό θα συμβάλει ουσιαστικά στη μελέτη της αρχαίας Ελληνικής χρωματικής ορολογίας.

Βιβλιογραφία

- [1] Baines J., Color Terminology and Color Classification: Ancient Egyptian Color Terminology and Polychromy, *American Anthropologist*, 1985, # 87, 282-297
- [2] Виппер Б. Р., Искусство Древней Греции, “Наука”, Москва 1972
- [3] Darchia I., Αρχαιοελληνικό – Γεωργιανό Λεξικό Χρωματικών Όρων, Εκδόσεις Λόγος, Τιφλίδα 2004
- [4] Darchia I., Το Φαινόμενο του Χρώματος στην Ελληνική Τραγωδία, Εκδόσεις Λόγος, Τιφλίδα 2006 (στα Γεωργιανά, με περιλήψεις στα Αγγλικά και στα Ελληνικά)
- [5] Дворецкий И. Х., Древнегреческо-Русский Словарь, т. I-II, Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва 1958

διακρίνουμε ένα υπονοούμενο στη χρήση του ίδιου χρώματος (όποιο κι αν είναι το όνομά του) ως επίθετο τόσο στην Αθηνά, όσο και σε μια ελιά. Με αυτό τον τρόπο, ο Ευριπίδης χρησιμοποιεί τα χρώματα για να κάνει μια υπονοούμενη αναφορά στο γνωστό μύθο για την Αθηνά που είναι η θεά προστάτις της Αθήνας.

- [6] Eco U., Εμπειρίες Μετάφρασης, Λέγοντας Σχεδόν το Ίδιο, Μετάφραση: Ε. Καλλιφατίδη, Εκδόσεις *Ελληνικά Γράμματα*, Αθήνα 2003
- [7] Фор П., Повседневная жизнь Греции во времена Троянской войны, Перевод с французского М. В. Мальковой, “Молодая Гвардия”, “Палимпсест”, Москва 2004
- [8] Gallavotti C., Nomi di Colori in Miceneo, *La Parola del Passato*, 1957, # 12, 5-22
- [9] Gladstone W. E., *Studies on Homer and the Homeric Age*, Vol. III, Oxford 1858
- [10] Goethe J. W., Zur Farbenlehre in *Die Schriften zur Naturwissenschaft* 6, Vol. 2, Weimar 1957
- [11] Goethe J. W., *Zur Farbenlehre in Sämtliche Werke*, vol. 22, Munich 1913
- [12] Handschur E., Die Farb- und Glanzwörter bei Homer und Hesiod, in den homerischen Hymnen und den Fragmenten des epischen Kyklos, *Dissertationen der Universität Wien*, Verlag Notring, Wien 1970
- [13] Irwin E., *Colour Terms in Greek Poetry*, Hakkert, Toronto 1974
- [14] Kober A. E., Some Remarks on Color in Greek Poetry, *The Classical Weekly*, 1934, April 30, 189-191
- [15] Liddell H. G., Scott R., Jones H., McKenzie R., *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford 1940; Supplement by Barber E. A., Oxford 1968; Revised supplement by Glare P. G. W., Thompson A. A., 1996
- [16] Liddell H. G., Scott R., Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης, Μεταφρασθέν εκ της Αγγλικής εις την Ελληνικήν υπό Μόσχου Ξ. Π., Διά πολλών δε Βυζαντινών ιδίως λέξεων και φράσεων πλουτισθέν και εκδοθέν επιστασία Κωνσταντινίδου Μ., Εκδότης: Ιωάννης Σιδέρης, Αθήνα 2001
- [17] Maxwell-Stuart P. G., *Studies in Greek Colour Terminology*, Vol. I, ΓΛΑΥΚΟΣ, Ε. J. Brill Academic Publishers, Leiden 1981
- [18] Maxwell-Stuart P. G., *Studies in Greek Colour Terminology*, Vol. II, ΧΑΡΟΠΟΣ, Ε. J. Brill Academic Publishers, Leiden 1981
- [19] Osborne H., Colour Concepts of the Ancient Greeks, *The British Journal of Aesthetics*, 1968, # 8, 269-283
- [20] Platnauer M., Greek Colour-Perception, *Classical Quarterly*, 1921, # 15, 153-162
- [21] Reiter G., Die Griechischen Bezeichnungen der Farben Weiss, Grau und Braun, Eine Bedeutungsuntersuchung, *Universitätsverlag Wagner*, Innsbruck 1962
- [22] Scarre Ch., Epilogue: Colour and Materiality in Prehistoric Society, in: Jones A., MacGregor G. (ed.), *Colouring the Past, The Significance of Colour in Archaeological Research*, Berg, Oxford, New York 2002
- [23] Серов Н. В., Античный хроматизм, “Лисс”, Санкт-Петербург 1995

Dr. Irine Darchia

Associate Professor

Deputy Head of the Institute of Classical, Byzantine and Modern Greek Studies,
Head of the Quality Assurance Service of the Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
13, I. Chavchavadze Ave., 01 79

Tbilisi, Georgia

Tel.: 00 99 5 – 99 54 15 64 / 00 99 5 – 77 55 33 74

Fax: 00 99 5 32 – 22 11 81

E-mail: irinedarchia@yahoo.com